УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ТАМГЫН ГАЗАР	ПАРЛАМЕНТЫН СУДАЛГАА СУРГАЛТЫН ХҮРЭЭЛЭН

МОНГОЛ УЛС, БНЭУ-ЫН ХАРИЛЦАА БОЛОН БНЭУ-ЫН ТАЛААРХ ЛАВЛАГАА

Мэдээлэл лавлагаа Судалгааны код: СТ-23/410 2023.07.04	

Захиалагч: Улсын Их Хурлын дарга Г.Занданшатар

Хянасан: Парламентын судалгаа, сургалтын хүрээлэнгийн Захирал Ц.Цогзолмаа

Судлаач: Г.Билгээ

Улаанбаатар хот
2023 он

ГАРЧИГ

1.МОНГОЛ УЛС, БНЭУ-ЫН ХАРИЛЦААНЫ ТАЛААРХ ТАНИЛЦУУЛГА 2

1.1.Хоёр улсын дипломат харилцаа 2

1.2.Хоёр улсын хамтын ажиллагаа..... 3

1.3.Худалдаа, эдийн засгийн харилцаа 6

1.4.Хүмүүнлэгийн болон бусад харилцаа 8

2.БНЭУ-ЫН ТУХАЙ ТОВЧ ТАНИЛЦУУЛГА 9

2.1.БНЭУ-ын товч мэдээлэл 9

2.2.Улс төрийн тогтолцоо 10

2.3.Эдийн засгийн үзүүлэлт..... 11

3.БНЭУ-ЫН ПАРЛАМЕНТЫН ТУХАЙ ТОВЧ ТАНИЛЦУУЛГА 12

3.1.Парламентын дээд танхим - Ражья Сабха..... 12

3.2.Парламентын доод танхим - Лок Сабха..... 13

АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ 14

1.МОНГОЛ УЛС, БНЭУ-ЫН ХАРИЛЦААНЫ ТАЛААРХ ТАНИЛЦУУЛГА

Орчин үеийн Монгол Улсын гадаад бодлогын стратеги нь гадаад харилцааг гурван үндсэн чиглэлээр хөгжүүлдэг. Эхний хоёрт Монгол Улсын уламжлалт түнш, мөнхийн хөршүүд болох Орос, Хятад улстай харилцах харилцаа, хамтын ажиллагаа ордог. Гурав дахь чиглэлийг “гуравдагч хөрш” гэсэн нэр томьёогоор тодорхойлсон бөгөөд энэ нь Монгол Улстай нэгдмэл хиллэдэггүй боловч хэд хэдэн шалтгааны улмаас энэ бүс нутагт өөрийн гэсэн ашиг сонирхолтой байдаг. Монгол Улсын энэхүү стратегийн гол зорилго нь гадаад бодлогын гол түншүүдийн нөлөөг тэнцвэржүүлж, тус бүртэй хамтран ажиллах нь үр шимийг хүртэх явдал юм. Өөрөөр бол олон векторт гадаад бодлого гэсэн үг юм. Монгол Улсын “гуравдагч хөрш”-д хамааруулдаг Америкийн Нэгдсэн Улс, Япон Улс, Бүгд Найрамдах Солонгос Улс, Турк Улс, Европын Холбооны улсуудаас Бүгд Найрамдах Энэтхэг Улс (БНЭУ) нь бие даасан байр эзэлдэг.[1] БНЭУ бол манай улсын “оюун санааны хөрш” юм.

1.1.Хоёр улсын дипломат харилцаа

Монгол, Энэтхэг хоёр улсын харилцааг одоогоос 3000 жилийн тэртээгээс эхтэй гэж судлаачид үздэг. Түүнчлэн хоёр улсын харилцаа холбооны талаарх түүхэн эх сурвалжуудын эхнийх нь Хүн гүрний үе буюу МЭӨ 209 оны үед хамаардаг. Хожим буддын шашны нөлөөгөөр хоёр улсын ард түмэнд нийтлэг соёл бий болсон гэж үздэг.

Энэтхэг судлаач, дипломатч О.Нямдаваа “Дэлхийн өнцөг булан бүрт монгол гаралтай, өөрсдийгөө монгол гэж үздэг олон хүмүүс бий. Энэтхэгт 30 сая гаруй монгол гарал үүсэлтэй хүмүүс байна. Энэтхэгийн зүүн хойд дүүргийн 8 муж байдаг. Эдгээр мужид яг монголчууд бидэн шиг зүс царайтай, хоол хүнс ижил, бидэнтэй ижил төсөөтэй хувцас өмсдөг улсууд байдаг. Тэд ярихдаа бид бол монголчууд. Түүхийн олон зуун жилийн нугачаанаас үүдэн Энэтхэгт амьдрах болсон. 3000, 2000, 1500 жилийн өмнө Энэтхэгт ирж амьдрах болсон гэдэг.” хэмээн өгүүлжээ.[2]

Орчин үеийн Монгол-Энэтхэгийн хоорондын харилцааны түүх Дэлхийн II дайны дараа эхэлсэн. Бүгд Найрамдах Монгол Ард Улс (БНМАУ)-ын Засгийн газар, Энэтхэг Улсын түр Засгийн газрын эрх баригчдын хооронд 1947 оны хавар Шинэ Дели хотноо болсон Азийн харилцааны бага хурлын үеэр анхны албан ёсны харилцаа тогтоогджээ. (ФХ)

Үүний үр дүнд Их Британийн колоничлолоос чөлөөлөгдсөн БНЭУ манай улсыг хүлээн зөвшөөрсөн социалист бус анхны орон байсан. Мөн БНЭУ нь 1955 оны 12 дугаар сарын 24-ний өдөр Монгол Улстай дипломат харилцаа тогтоосон социалист бус анхны орон болжээ. Монгол Улс 1956 онд Шинэ Делид, БНЭУ 1971 онд Улаанбаатарт ЭСЯ-аа нээж байжээ.[3]

Дайны дараах үеийн харилцааны чухал үндэс нь колоничлолын өвийг даван туулж, олон улсад бүрэн хүлээн зөвшөөрөгдөхийг эрмэлзэж байсан хоёр орны нийтлэг асуудал, үүрэг даалгавар байв. Үндсэндээ энэ шалтгааны улмаас 1961 онд Монгол Улсыг НҮБ-д элсэхийг тууштай дэмжиж байсан орнуудын нэг нь БНЭУ байсан юм. Хуучнаар Зөвлөлт Холбоот Улс, БНЭУ-ын харилцааны найрсаг шинж чанар нь ийнхүү Улаанбаатар, Шинэ Делигийн хооронд харьцангуй нягт хамтын ажиллагааг идэвхжүүлэхэд эергээр нөлөөлжээ. (ФХ)

---

[1] Р.В.Александрович. Улс төрийн харилцааны соёл иргэншлийн асуудал. Евроазийн бүс нутаг дахь Монгол, Оросын соёл иргэншлийн харилцан үйлчлэл (Монгол Улсын Шинжлэх ухааны академийн Философийн хүрээлэнгийн Улс төр, эрх зүйн салбарт /2019-2022/ хэрэгжүүлсэн “Евроазийн түншлэлийн нөхцөл байдал дахь Монгол, Оросын соёл иргэншил хоорондын харилцан үйлчлэл” сэдэвт гадаадтай хамтарсан төслийн судалгааны үр дүн). УБ., 2023 он. 224-232 дахь тал. (Цаашид “ФХ”)

[2] Монгол, БНЭУ дипломат харилцаа тогтоосны 65 жилийн ой тохиож байна. МОНЦАМЭ. https://www.montsame.mn/mn/read/247835 (Цаашид “МОНЦАМЭ”)

[3] Гадаад харилцааны яам (Цаашид “ГХЯ”).

Шигтгээ 1.

Хоёр улсын Элчин сайд нар

Монгол Улсаас БНЭУ-д суух Онц бөгөөд Бүрэн эрхт **Д.Ганболд** 2021 оны 12 дугаар сарын 13-ны өдөр Итгэмжлэх жуух бичгээ БНЭУ-ын Ерөнхийлөгч Рам Натх Ковиндод өргөн барьсан.

БНЭУ-аас Монгол Улсад суух Онц бөгөөд Бүрэн эрхт Элчин сайд **Мохиндер Пратап Сингх** 2019 оны 02 дугаар сарын 22-ны өдөр Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Х.Баттулгад Итгэмжлэх жуух бичгээ өргөн барьжээ.

Эх сурвалж: ГХЯ.

1.2.Хоёр улсын хамтын ажиллагаа

Монгол, Энэтхэг хоёр улс харилцаагаа улс төр, батлан хамгаалах, соёл, боловсрол, хүмүүнлэгийн чиглэлд өргөжүүлж, хамтын ажиллагааг эдийн засгийн агуулгаар баяжуулахаар ажиллаж байна. Олон улсын тавцанд идэвхтэй хамтран ажиллаж ирсэн уламжлалаа ч хадгалж ирсэн. (ГХЯ)

БНМАУ-ын Сайд нарын зөвлөлийн дарга Юмжаагийн Цэдэнбал 1959, 1973 онд хоёр удаа БНЭУ-д албан ёсны айлчлал хийсэн байдаг. Тэрээр хоёр дахь айлчлалын үеэр Монгол-Энэтхэгийн хамтарсан тунхаглалд гарын үсэг зурсан түүхтэй. Энэхүү баримт бичигт хоёр орны харилцаа энх тайванч зэрэгцэн орших, тусгаар тогтнол, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдлыг хүндэтгэх, дотоод хэрэгт үл оролцох, маргааныг энхийн замаар шийдвэрлэх хүсэл эрмэлзэл зэрэг зарчмуудыг тусгасан байна.

Харин 1988 онд БНЭУ-ын Ерөнхийлөгч Шри Рамасвами Венкатараман БНМАУ-д албан ёсны айлчлал хийж, шинжлэх ухаан, техникийн салбарт хамтран ажиллах гэрээнд гарын үсэг зурсан. Мөн БНЭУ уламжлал ёсоор тэргүүлэх үүрэг гүйцэтгэж ирсэн Эвсэлд үл нэгдэх хөдөлгөөнд БНМАУ-ыг элсэхэд дэмжлэг үзүүлж байсан түүхтэй. Ийнхүү 1990-ээд оны эхээр Монгол-Энэтхэгийн харилцаа тодорхой түвшинд хүрч, улмаар талууд хоёр талын хамтын ажиллагааг хөгжүүлэхэд хүчин чармайлт гаргаан ажилласаар байв.

Хоёр улсыг үзэл суртлын хүрээнд ойртуулах хүчин зүйлүүдийн нэг нь Буддын шашин юм. 1980-90-ээд оны зааг дээр Монголд буддын шашны нэгэн төрлийн сэргэн мандалтын давлагаа болж, тухайн үед дээрх хоёр орны шашны нийгэмлэгүүдийн харилцаа үлэмж идэвхэжсэн. Буддын шашны өлгий нутаг руу олон монголчууд тогтмол аялах болсноор өнөөдөр БНЭУ бол олон монгол лам нарын шашны боловсрол эзэмшсэн, цаашид ч эзэмших газар болсон. Тус улсын Дармасала дахь Дээрхийн гэгээн XIV Далай ламын өргөө нь Төвөдийн буддизмын оюун санааны удирдагчийн номлолд нэгдэхийг эрмэлзэж буй монголын олон мянган иргэдийн очдог газар болсон юм.

Социализмын дараах үеийн хоёр талын харилцааг бэхжүүлэхийг 1990-ээд онд Буддын шашны нэрт зүтгэлтэн Бакула Ринбүчи идэвхтэй сурталчилж байв. Тэрээр БНЭУ-аас Монгол Улсад суух Элчин сайдаар ажиллаж байсан юм. Түүний шууд оролцоотойгоор манай улсад Буддын шашны шинэ сүм, боловсролын байгууллагууд байгуулагдсан юм. (ФХ)

Шигтгээ 2.

Хоёр улсын харилцан хийсэн гол айлчлалууд

Монголын талаас:

1959 онд	БНМАУ-ын Сайд нарын зөвлөлийн дарга Ю.Цэдэнбал
1973 онд	БНМАУ-ын Сайд нарын зөвлөлийн дарга Ю.Цэдэнбал
1989 онд	Ардын Их Хурлын Тэргүүлэгчдийн дарга Ж.Батмөнх
1994 онд	Монгол Улсын Ерөнхийлөгч П.Очирбат
1996 онд	УИХ-ын дарга Н.Багабанди
1998 онд	УИХ- ын дарга Р.Гончигдорж
2001 онд	Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Н.Багабанди
2003 онд	УИХ-ын дарга С.Төмөр-Очир
2004 онд	Ерөнхий сайд Н.Энхбаяр
2009 онд	Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Ц.Элбэгдорж
2010 онд	УИХ-ын дарга Д.Дэмбэрэл
2015 онд	Шадар сайд Ц.Оюунбаатар
2016 онд	Гадаад харилцааны сайд Л.Пүрэвсүрэн
2019 онд	Гадаад харилцааны сайд Д.Цогтбаатар айлчилж, “Райсина диалог-2019” хуралд оролцсон
2019 онд	Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Х.Баттулга
2021 онд	УИХ-ын дарга Г.Занданшатар

Энэтхэгийн талаас:

1957 онд	Дэд ерөнхийлөгч Др.С.Радхакришнан
1976 онд	Гадаад харилцааны сайд Шри Чаван
1988 онд	БНЭУ-ын Ерөнхийлөгч Шри Р.Венкатараман
1992 онд	Дэд ерөнхийлөгч Др.Шанкал Даяар Шарма
1996 онд	Дэд ерөнхийлөгч К.Р.Наяаранан
1999 онд	Дэд ерөнхийлөгч Кришнан Кант
2001 онд	Парламентын доод танхимын дарга Шри Балаиоги
2010 онд	Парламентын доод танхимын дарга МейраКумар
2011 онд	БНЭУ-ын Ерөнхийлөгч Пратибха Девиснигх Патил
2015 онд	Ерөнхий сайд Нарендра Моди
2016 онд	Дэд ерөнхийлөгч Хамид Ансари (АСЕМ)
2016 онд	Парламентын доод танхимын дарга Сумитра Махажан
2018 онд	Гадаад харилцааны сайд Шушма Свараж
2018 онд	Дотоод хэргийн сайд Шри Ражнат Сингх
2018 онд	Дотоод хэргийн төрийн сайд Кирен Рижижу
2022 онд	Батлан хамгаалахын сайд Ражнат Сингх

Гадаад харилцааны төрийн сайдын түвшинд 2003, 2009, 2011, 2021 онд Монгол Улсад тус тус айлчилсан.

Эх сурвалж: ГХЯ.

Буддын шашин нь Монгол-Энэтхэгийн дипломат харилцааны чухал элементийн үүрэг гүйцэтгэдэг. Хоёр орны харилцааны түүхэнд буддын шашин онцгой үүрэг гүйцэтгэсэн тухай хоёр орны улс төрчдийн мэдэгдэл давтагдаж байна. Тухайлбал, Монгол Улсын гурав дахь Ерөнхийлөгч Намбарын Энхбаяр 2006 оны 02 дугаар сард Хятадын төв телевизэд өгсөн ярилцлагадаа: “Бид Энэтхэгийг оюун санааны хөрш улс гэж үздэг. Учир нь Монголд буддын сургаал Энэтхэгээс орж ирсэн. Түүгээр ч зогсохгүй хоёр орны Буддын шашны нийгэмлэгийг ардчиллын үнэт зүйлстэй уялдуулан танилцуулдаг” хэмээн хэлсэн байдаг. Мөн БНЭУ-ын Ерөнхий сайд Нарендра Моди хэлэхдээ, “Хиндучууд болон Монголчууд хоёулаа ардчиллын нийтлэг үнэт зүйлтэй. Эдгээр үнэт зүйлсийг тусгадаг Буддизм гэсэн нийтлэг итгэл үнэмшилтэй ард түмэн юм. Мөн энэ нь цаашдын ойртох хүчирхэг үндэс юм.” гэсэн байдаг. Харин энэтхэгийн судлаач Ш.Сони “Буддын шашныг бүс нутгийн болон олон улсын хэтийн төлөвт Энэтхэгийн геополитикийн хэрэгсэл болгон ашиглаж янз бүрийн асуудлыг шийдвэрлэх боломжтой.” гэж үзжээ. (ФХ)

Шигтгээ 3.

Хоёр улсын харилцаа

- 1973 онд Монгол, Энэтхэгийн Хамтарсан тунхаглалд гарын үсэг зурсан.
- 1989, 2001, 2004, 2015, 2019 онд Хамтарсан мэдэгдэл хийж байсан.
- 1994 онд Найрсаг харилцаа хамтын ажиллагааны гэрээнд гарын үсэг зурсан.
- 2009 онд Иж бүрэн түншлэлийн түвшинд хүрсэн.
- 2015 оны 5 дугаар сард Стратегийн түншлэлийн түвшинд хүрсэн.

Эх сурвалж: ГХЯ.

Өнгөрсөн 30 гаруй жилийн хугацаанд Монгол-Энэтхэгийн хамтын ажиллагаа харилцааны бүхий л томоохон салбарт хадгалагдаж ирсэн. Монгол Улсын төлөөлөгчид БНЭУ-д удаа дараа албан ёсны болон ажлын айлчлал хийж, олон салбарын үйл ажиллагааны хоёр талын баримт бичигт гарын үсэг зурсан. (ФХ)

1973 онд байгуулсан хоёр талын хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх анхны санамж бичгийг 1994 оны 02 дугаар сард Ерөнхийлөгч П.Очирбатын Делид хийсэн БНЭУ-д хийсэн албан ёсны айлчлалын үр дүнд агуулга, хэлбэрээ “Найрсаг харилцаа, хамтын ажиллагааны гэрээ” болгон тэлж, улмаар талууд дипломат, эдийн засаг, цэрэг, соёл, боловсролын зэрэг үндсэн чиглэлээр хамтран ажиллах хөгжлийн төлөвлөгөөгөө тодорхойлсон явдал байв. Уг гэрээг 2001, 2004, 2009 онд шинэчилсэн байна. (МОНЦАМЭ)

Социализмын дараах үеийн харилцааны ихэнх хугацаанд Монголын дипломат ажиллагаа Энэтхэгийн дипломатаас илүү идэвхтэй байсныг энд тэмдэглэж болно. Монголын бүх ерөнхийлөгчид эхний үеэс эхлэн Энэтхэгт өөр өөр цаг үед албан ёсны айлчлал хийсэн байдаг. Жишээлбэл: Пунсалмаагийн Очирбат (1994) , Нацагийн Багабанди (2001), Намбарын Энхбаяр (2004), Цахиагийн Элбэгдорж (2009), Халтмаагийн Баттулга (2019) тус тус өндөр дээд хэмжээний айлчлалуудыг хийсэн байдаг. БНЭУ-ын талаас өндөр албан тушаалтнуудын хийсэн цөөхөн айлчлалын дотроос 2011 оны 07 дугаар сард БНЭУ-ын Ерөнхийлөгч Пратибха Патил ирж байсан. (ФХ)

2015 онд БНЭУ-ын Ерөнхий сайд Н.Модигийн Монгол Улсад хийсэн айлчлалын үеэр “Газрын тос боловсруулах үйлдвэр барих тэрбум ам.долларын зээл” амласнаар манай хоёр улсын харилцаа шинэ түвшинд хүрсэн юм.

Уг айлчлалын үеэр хоёр улсын Ерөнхий сайд нар Монгол Энэтхэгийн стратегийн түншлэлийн тухай хамтарсан мэдэгдэл гарын үсэг зурсан юм. Мөн энэ үеэр соёл, хүмүүнлэг, батлан хамгаалах, эрүүл мэнд, боловсролын чиглэлд хэд хэдэн санамж бичиг, хэлэлцээрт хоёр орны Ерөнхий сайд нар гарын үсэг зурсан юм. Тухайлбал, Монгол Улсын Гадаад хэргийн яам, БНЭУ-ын Гадаад хэргийн яам хооронд хамтран ажиллах тухай, Ялтан шилжүүлэх тухай хоёр улсын хооронд санамж бичиг байгуулах тухай, Агаарын харилцааны тухай хоёр улсын Засгийн газар хоорондын хэлэлцээр, Соёлын салбарт 2015-2018 он хүртэл хамтран ажиллах тухай санамж бичиг, Монгол, Энэтхэгийн хамтарсан сургууль байгуулах тухай, Уламжлалт анагаах ухааны салбарт хамтран ажиллах тухай, Кибер аюулгүй байдлын сургалтын төв байгуулах тухай, Малын эрүүл мэнд, сүүний чиглэлээр хамтран ажиллах тухай, Сэргээгдэх эрчим хүчний салбарт хамтран ажиллах тухай харилцан ойлголцлын санамж бичиг, Монгол Улсын ҮАБЗ, Энэтхэг улсын ҮАБЗ хоорондын хамтын ажиллагааны тухай харилцан ойлголцлын санамж бичиг, Хил хамгаалал, хилийн дэглэм сахиулах тухай, Хавдар судлалын Үндэсний төв, Энэтхэгийн Тата момера төв хоорондын хамтын ажиллагааны тухай санамж бичгүүдэд тус тус гарын үсэг зурлаа. Мөн хоёр 2016-2020 он хүртэл хамтран ажиллах Засгийн

газар хоорондын хэлэлцээрт гарын үсэг зурсан байна.[4]

Шигтгээ 4.

Хоёр талын харилцааны механизмууд

Засгийн газар хоорондын комисс:

- Монгол-Энэтхэгийн Засгийн газар хоорондын хамтарсан хорооны анхдугаар хуралдаан 2006 онд Улаанбаатар хотноо болсон бөгөөд талууд 7 дугаар хуралдааныг 2020 онд цахим хэлбэрээр зохион байгуулсан.
- Хамтарсан хорооны Монголын хэсгийг Монгол Улсын сайд, ЗГХЭГ-ийн дарга Д.Амарбаясгалан даргалж байна.

Парламентын бүлэг:

- Хоёр орны Парламент 1995, 2001, 2016 онд "Хамтын ажиллагааны протокол" байгуулсан.
- Монгол-Энэтхэгийн Парламентын бүлгийг 2020 онд УИХ-д байгуулсан. Бүлгийн дарга Б.Саранчимэг, нийт 28 гишүүнтэй.

Эх сурвалж: ГХЯ.

1.3.Худалдаа, эдийн засгийн харилцаа

Монгол Улсын хувьд “гуравдагч хөрш”-тэй харилцах хамгийн чухал тал бол худалдаа, эдийн засгийн харилцааг төрөлжүүлэхийг эрмэлзсээр ирсэн. Монголын тал Энэтхэгийн түншүүдтэйгээ мэдээллийн технологийн технологи, эм зүй, уран, нүүрсний салбарт хамтран ажиллах сонирхолтой байгаагаа удаа дараа илэрхийлсээр ирсэн. Үүний зэрэгцээ Монгол-Энэтхэгийн худалдаа, эдийн засгийн харилцаа сүүлийн гучин жилийн хугацаанд тийм ч амжилттай байгаагүй. Хоёр талын худалдааны хэмжээ жилд 60 сая ам. доллараас давж байгаагүй бөгөөд 2019 онд Монгол Улсын гадаад худалдааны түншүүдийн дунд БНЭУ-ын эзлэх хувь 0.27 хувьтай байна. (ФХ)

Хүснэгт 1. Монгол-Энэтхэгийн худалдааны динамик (2015-2019 онд)

Жил	2015	2016	2017	2018	2019
Эзлэхүүн (мянган ам.доллар)	20573.2	26988.43	37031.51	53539.5	38138.3
Нийт эргэлтэд эзлэх хувь (хувь)	0.24	0.32	0.35	0.41	0.27

Эх сурвалж: Монгол Улсын Гадаад худалдаа.
https://www.1212.mn/Stat.aspx?LIST_ID=976_L14&type=tables

Давхар татвараас чөлөөлөх тухай хоёр улсын Засгийн газар хоорондын хэлэлцээр байсан ч сүүлийн 10 жилийн хугацаанд БНЭУ-ын хөрөнгө оруулалтын хэмжээ 10 сая ам.долларт ч хүрээгүй байхад гадаадын хөрөнгө оруулалтын нийт хэмжээ 22 тэрбум ам.доллар давсан.

Социализмын үетэй харьцуулахад, орчин үед цэргийн салбарт хамтран ажиллах явдал нь шинэ зүйл байв. 2004 оноос хойш Улаанбаатар, Шинэ Дели хотууд «Нүүдэлчин заан» сэдэвт хоёр талын цэргийн сургуулилтыг жил бүр зохион байгуулж ирсэн. 2006 оноос БНЭУ-ын цэргийнхэн монголын нутаг дэвсгэрт жил бүр зохиогддог «Хааны эрэлд» олон улсын сургуулилтад тогтмол оролцож байна. Монгол цэрэг, офицерууд цэргийн ур чадвараа дээшлүүлэхийн зэрэгцээ цэргийн шинэ техник хэрэгсэлтэй танилцах, англи хэл сурах сонирхолтой байгаа нь НҮБ-ын ивээл дор энхийг сахиулах ажиллагаанд оролцоход тус дөхөм болдог. БНЭУ кибер аюулгүй байдал, терроризм, хар тамхины наймаа болон бусад аюул

[4] Энэтхэг Улс нэг тэрбум долларын хөнгөлөлттэй зээл олгоно. Нийтэлсэн 2015.05.17. https://itoim.mn

заналхийлэлтэй тэмцэх чиглэлээр хамтран ажиллах сонирхолтой байгаагаа удаа дараа илэрхийлж байсан. (ФХ)

Худалдааны харилцааны хувьд, 2022 онд Монгол Улсаас мал амьтны самнасан үс, хялгас, хонины ноос, хивс экспортолж, өргөгч, ачигч, буулгагч машин механизмд зориулалттай эд анги, хар төмрөн хоолойд зориулсан ган ба ширмэн холбоос, лаазалсан хүнсний ногоо, эмнэлэг, эрүүл ахуй, ариун цэврийн хаймран эдлэл зэрэг бараа, бүтээгдэхүүнийг голдуу импортолсон байна. (ГХЯ)

Хүснэгт 1. Монгол-Энэтхэгийн худалдааны харилцаа (2011-2022 онд)

Он	Экспорт (сая ам.доллар)	Импорт (сая ам.доллар)
2011	1,4	45,3
2012	6,0	54,2
2013	0,8	34,2
2014	3	12,8
2015	3,8	16,8
2016	2,2	24,8
2017	1,8	35,9
2018	0,99	51,7
2019	1,15	37,14
2020	0,74	34,6
2021	0,275	63,6
2022	0,744	90,9

Эх сурвалж: ГХЯ.

БНЭУ-аас хэрэгжүүлж байгаа томоохон төсөл хөтөлбөрүүдийг дурдвал, тус улсын 1.2 тэрбум ам.долларын зээлээр баригдаж буй Монголын хамгийн том газрын тос боловруулах үйлдвэрийн ажил юм. Мөн Атали Бихари Важпайн нэрэмжит Мэдээлэл Технологи Аутсорсингийн төв (20 сая долларын өртөг), Кибер аюулгүй байдлын сургалтын төв, Энэтхэг-Монголын хамтарсан Найрамдлын дунд сургуулийг нэрлэж болно.

Шигтгээ 5.

БНЭУ-аас Монгол Улсад олгосон зээл, тусламж

Хөнгөлөлттэй зээл:

2009 онд	25 сая ам.долларыг Монгол Улсын эдийн засгийг тогтворжуулахад олгосон.
2012 онд	20 сая ам.долларыг Мэдээллийн технологи, Аутсорсингийн төв байгуулахад олгосон.
2015 онд	БНЭУ-ын Ерөнхий сайд Н.Моди Монгол улсад айлчлах үеэр 1 тэрбум ам.долларын хөнгөлөлттэй зээл олгохоор болсон.
2019 онд	Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Х.Баттулгын БНЭУ-д хийсэн төрийн айлчлалын үеэр нийт зээлийн хэмжээг 1.236 тэрбум ам.доллар болгож нэмэгдүүлсэн.

(үргэлжлэл)

Тусламж:

- 2.8 сая ам.долларыг Ражив Гандийн нэрэмжит Технологийн Сургуулийн техник, технологийн шинэчлэл хийхэд,
- 1 сая ам.долларыг ШУТИС-ын КТМС-д зарим шинэчлэл хийхэд,
- 1.5 тэрбум төгрөгтэй тэнцэх Бабатрон-II туяа эмчилгээний аппаратыг Хавдар судлалын үндэсний төвд,
- 50.000 ам.долларыг үерийн гамшигт өртсөн аймгуудад (2018 онд)
- 5 сая ам.долларын буцалтгүй тусламжийг Монгол-Энэтхэгийн найрамдлын дунд сургууль барихад.

Монгол Улсаас БНЭУ-д олгосон тусламж

Энэтхэг Улсад “КОВИД-19” цар тахлын халдварын дэгдэлт нэмэгдэж, олон хүний амь нас эрсэдсэнд Монгол Улсын Засгийн газраас 1 сая ам.долларын буцалтгүй тусламж өгсөн.

Эх сурвалж: ГХЯ.

1.4.Хүмүүнлэгийн болон бусад харилцаа

2022 оны байдлаар тус улсад манай улсын 480 иргэн, Монгол Улсад БНЭУ-ын 471 иргэн оршин сууж байна. 2022 онд тус улсад манай улсын 2287 иргэн зорчсон бол Монгол Улсад БНЭУ-ын 1471 иргэн нэвтэрч, 1467 иргэн гарсан байна.

Боловсролын харилцааны хувьд, 1987 оноос эхлэн жил бүр БНЭУ-ын Соёл, боловсрол, Шинжлэх ухаан, технологийн хамтын ажиллагаа (ITEC)-ны хөтөлбөрийн хүрээнд 200, Энэтхэгийн Соёлын зөвлөл (ICCR)-ийн хөтөлбөрийн хүрээнд 60, бусад хөтөлбөрийн хүрээнд 20 мэргэжилтнүүд тус улсад урт, богино хугацааны сургалтад хамрагдаж байна.

Түүнчлэн БНЭУ-д манай 800 орчим лам, хувраг шавилан суралцаж байна. Тус улсад бага насны, харах хандах хүнгүй хүүхдүүд олноор очиж сурдаг бөгөөд тэнд суралцаж байх хугацаандаа зөвхөн төвөд хэлээр хичээлээ үздэг нь монгол хэл, соёлоо мартаж, эх хэлээрээ уншиж, бичиж чадахгүйд хүргэдэг ажээ.

1967 онд Энэтхэг-Монголын найрамдлын нийгэмлэг байгуулагдсан, одоогоор 10 гаруй хотод 17 салбартай болоод байна.

Үндэсний бүтээмжийн төв, хүүхдийн байгууллага, зарим спортын холбоод зэрэг нэлээд байгууллагууд хоорондоо ажил төрлийн холбоотой ажиллаж, төлөөлөгчид солилцож байна. Мөн тус улсад Монгол оюутны холбоо үйл ажиллагаа явуулж байна.

Соёлын харилцааны хувьд, 1959 онд Монгол, Энэтхэгийн соёлоор харилцах нийгэмлэг байгуулагдаж байсан бол 1986 онд Өмнөд Азийн орнуудтай харилцах Монголын нийгэмлэг, 1990 онд Монгол, Энэтхэгийн найрамдлын нийгэмлэг болон шинэчлэгдсэн. 1992 оноос “Энэтхэгийн соёлын төв” Улаанбаатарт үйл ажиллагаа явуулж, энэтхэгийн соёл, урлагийг монголчуудад сурталчилж, хүүхэд залуучуудад хинди хэл сургаж байна. Мөн 2007 онд “Энэтхэг судлалын төв” Улаанбаатар хотод нээгдсэн байна.

БНЭУ-ын Бихар мужийн Бодгаяад Монгол сүм баригдаж, 2017 оны 01 дүгээр сард нээх ёслол болсон.

2012 оны 02 дугаар сарын 01-нээс 03-ны өдрүүдэд Шинэ Дели хотод байрладаг Индра Гандигийн нэрэмжит Урлаг, соёлын өвийн үндэсний төвд Олон Улсын Монголч эрдэмтдийн хурлыг зохион байгуулж байсан. Дашрамд дурдахад, БНЭУ-ын эрдэмтэд Локеш Чандра, Шарад Сони, Мансура Хайдар зэрэг Монгол судлалын нэртэй судлаачид байдаг.

2015 онд дипломат харилцаа тогтоосны 60 жилийг хоёр тал бүтэн нэг жилийн туршид хамтран тэмдэглэж олон нийтийг хамарсан урлаг, соёлын арга хэмжээг Улаанбаатар, Шинэ Дели хотноо зохион байгуулж байсан.

2018 оны 08 дугаар сард Энэтхэгийн соёлоор харилцах зөвлөлийн ерөнхий захирал Рива Гангули Дас Монгол Улсад айлчилж байжээ. (ГХЯ)

2.БНЭУ-ЫН ТУХАЙ ТОВЧ ТАНИЛЦУУЛГА

2.1.БНЭУ-ын товч мэдээлэл

БНЭУ бол Өмнөд Азийн Энэтхэгийн хойгт орших бүрэн эрхт улс юм. Дэлхийд газар хүн амын тоогоор нэгдүгээрт, эдийн засгийн үзүүлэлтээр тавдугаарт, газар нутгийн хэмжээгээр долдугаарт жагсдаг дэлхийн их гүрэн улс юм.

Тус улс нь Индусийн соёл иргэншил болон бусад эртний соёл иргэншил үүссэн өлгий нутаг бөгөөд түүхийн ихэнх үед худалдааны замын зангилаа болж, суурин иргэншил, соёл, шашин (Хиндү, Будда, Сикх, Жэйн гэсэн дөрвөн) үүсэж хөгжжээ.

18 дугаар зууны эхээс 20 дугаар зууны дунд үе хүртэл Их Британийн колони улс байв. 1947 онд тусгаар тогтсоны дараа эдийн засаг, цэргийн хүчин маш хурдацтай хөгжиж, дэлхийн 5 дахь том эдийн засаг (2022 онд) бүхий орон болжээ.

Гэхдээ тэрбум илүү хүн амтайн хувьд ядуурал, бичиг үсэг тайлагдсан байдлын хувьд доогуур зэрэг сул талууд байсаар байгаа боловч 2014 оны нийтийн сонгуулиар засгийн эрхэнд гарсан Ерөнхий сайд Н.Моди-гийн Засгийн газар ядуурлыг бууруулах, боловсролын түвшинг дээшлүүлэх талаар олон үр бүтээлтэй хөтөлбөр хэрэгжүүлж байгаа нь тус улсын хөгжилд томоохон хувь нэмэр оруулж байна.

БНЭУ нь Пакистан, Хятад, Балба, Бутан, Бангладеш, Мьянмар гэсэн зургаан улс оронтой газраар хиллэдэг, Энэтхэгийн далайгаар хүрээлэгдэн оршдог. Энэтхэгийн далайд Мальдив, Шри Ланка, Индонез гэсэн гурван улстай усаар хиллэдэг байна. (ГХЯ)

Нийслэл	Дели хот (1,521,000 сая хүн амтай)
Үндэсний баяр	БНЭУ-ын тусгаар тогтнолын өдөр - 08 дугаар сарын 15-ын өдөр
Хүн ам	Хүн амын тоо: 1,407,563,842 Хүн амын нягтрал: 473.42/км^2 Эрэгтэй: 723.97 сая буюу нийт хүн амын 51.96% Эмэгтэй: 669.44 сая буюу нийт хүн амын 48.04% 100 эмэгтэй тутамд 108.15 эрэгтэй ногддог.
Газар нутгийн хэмжээ	3.3 сая км^2
Албан ёсны хэл	Хинди, англи хэл
Засаг захиргааны нэгж	БНЭУ нь 28 муж (states), 8 Холбооны нутаг дэвсгэртэй (union territories), мужууд дүүрэг, жижиг захиргааны нэгжид хуваагддаг.
Шашин	Хиндү - 1.3 тэрбум, Ислам - 311 сая, Христ - 37 сая, бусад - 46 сая (Үүнд: Будда, Сикх, Жейн, Жүүд, уламжлалт шашныг

	шүтэгч болон шашингүй иргэд хамаардаг.).
Улсын далбаа	
Төрийн сүлд	Нийтийн тооллын өмнөх III зууны дунд үед эзэн хаан Ашока нь Будда Гаутама анх бурхны ном зааж байсан, буддын томоохон санг байгуулсан газрыг тэмдэглэхийн тулд Ашока баганыг босгожээ. Энэхүү баганын дөрвөн арсланг бие биедээ ойртсон бөгөөд титэмлэн “abacus” хавтан дээр зогсож байгаагаар дүрсэлсэн байдаг ба Энэтхэг Улсын төрийн сүлдэнд тэрхүү байдлаар нь оруулсан байна. Төрийн сүлдэнд ердөө гурван арслан харагдах бөгөөд дөрөв дэх арслан харагддаггүй. Дугуй нь “abacus” дээр үндэсний бэлгэ тэмдэг болох “chakras” буюу дугуй хүрдний хооронд морь, бухыг дүрсэлсэн байдаг (зураг дээр заан, арслан нь харагддаггүй). Төрийн сүлдний доод хэсэгт “Гагцхүү үнэн л ялна” гэж деванагари үсгээр бичсэн байна. Бэлгэдлийн хувьд арслангууд нь улс орныхоо энх тайван, шударга ёс, хүлээцтэй байдлын төлөө тууштай байхыг, бух нь хөдөлмөрч, тууштай байдлыг, морь нь үнэнч, хурд, эрч хүчийг илэрхийлдэг байна. Төрийн сүлдтэй холбоотой харилцааг Энэтхэг Улсын төрийн сүлдний тухай 2005 оны хуулиар[5] зохицуулдаг. Энэ хуулийн дагуу төрийн сүлдийг тус улсын Засгийн газар болон төрийн байгууллагууд ашиглах ба аливаа хувь хүн, хувийн байгууллага албан ёсны захидал харилцаанд ашиглахыг хориглодог байна. *Эх сурвалж: УИХ-ын Тамгын газрын ПССХ, 2022.*

Эх сурвалж: ГХЯ.

2.2.Улс төрийн тогтолцоо

Сонгууль	Сонгуулийн пропорциональ тогтолцоотой. Сонгуулийн төрлүүд: -Ерөнхийлөгчийн, -Дэд ерөнхийлөгчийн, -Парламентын доод танхим Лок Сабха-гийн, -Мужуудийн Хууль тогтоох ассамблейн. ***Ерөнхийлөгчийг*** БНТУ-ын Парламентын дээд, доод танхим, Муж, Дели ба Подучерри Холбооны нутаг дэвсгэрийн Хууль тогтоох ассамблейд сонгогдсон гишүүдээс бүрдсэн Сонгуулийн комисс санал хураалтаар 5 жилээр сонгоно. Парламентын доод танхим болох ***Лок Сабха-гийн гишүүдийг*** 5 жил тутам бүх нийтийн шууд санал хураалтаар сонгоно. ***Муж болон Холбооны нутаг дэвсгэрийн Хууль тогтоох ассамблейн гишүүдийг*** шууд санал хураалтаар тухайн муж, Холбооны нутаг дэвсгэрийн тойргийн санал өгөх иргэд 5 жилийн хугацаатай сонгоно.

[5] https://legislative.gov.in/sites/default/files/A2005-50.pdf

Улс төрийн тогтолцоо	Олон намын тогтолцоотой Парламентын БНЭУ-ын одоогийн эрх баригч нам ***Бхартия Жаната Парти*** (Bharatiya Janata Party), (Энэтхэгийн Ардын Нам буюу Би Жа Па)
Ерөнхийлөгч	БНЭУ-ын 15 дахь Ерөнхийлөгч Хатагтай ***Дроупади Мүрму*** (Droupadi Murmu, 1958.06.20-ны өдөр төрсөн) 2022.07.25-ны өдөр тангаргаа өргөсөн. Тэрээр БНЭУ-ын түүхэнд анх удаа омгийн гаралтай хоёр дахь эмэгтэй Ерөнхийлөгч болсон байна.
Парламент	Хоёр танхимтай: -Дээд танхим Ражья Сабха - 245 гишүүнтэй, -Доод танхим Лок Сабха – 543 гишүүнтэй. Парламентын буюу бүх нийтийн сонгууль 2019.04.11-нээс 05.19-ний өдрүүдэд 7 үе шаттай болж өнгөрсөн. Парламентын дараагийн сонгууль 2024 онд болно.
Дээд танхим Ражья Сабха-гийн дарга	***Жагдийп Данкар*** (Jagdeep Dhankhar, 1951.05.18-ны өдөр төрсөн) 2022.08.11-ний өдрөөс бүрэн эрхээ хэрэгжүүлж байна. Ражья Сабха-гийн дарга нь БНЭУ-ын Дэд ерөнхийлөгчөөр ажилладаг. Ражья Сабха-гийн даргын алба нь орон тооны бус, тус танхимын хуралдааныг даргалдаг ажээ.
Доод танхим Лок Сабха-гийн спикер	***Ом Бирла*** (Om Birla, 1962.11.23-ны өдөр төрсөн) нь Би Жа Па намын гишүүн бөгөөд 2019.07.19-ний өдрөөс бүрэн эрхээ хэрэгжүүлж байна.
Ерөнхий сайд	БНЭУ-ын 14 дэх Ерөнхий сайд ***Нарендра Моди*** (Narendra Modi, 1950.09.17-ны өдөр төрсөн) нь Ерөнхий сайдаар анх 2014.05.26-ны өдөр томилогдсон байна. 2019 оны 5 дугаар сард болсон бүх нийтийн ээлжит сонгуульд ялалт байгуулж, ийнхүү хоёр дахь удаагаа Ерөнхий сайдаар томилогдон ажиллаж байна.
Гадаад хэргийн сайд	***Др. Субрахманьям Жайшанкар*** (Subrahmanyam Jaishankar, 1955.01.05-ны өдөр төрсөн) нь 2019.05.30-ны өдрөөс БНЭУ-ын Гадаад хэргийн сайдаар ажиллаж байна. Мөн тэрээр Парламентын дээд танхим Ражья Сабха-гийн гишүүн юм.
Эрх баригч нам	***Бхартия Жаната Парти*** (Bharatiya Janata Party) Парламентын Доод танхим Лок Сабха-д 303 суудалтай (55.90%) ажээ. Намын дарга ар тус улсын Ерөнхий сайд Нарендра Моди ажиллаж байна.
Сөрөг хүчний нам	Сөрөг хүчин одоогоор байхгүй (10 хүртэлх хувийн суудалтай сөрөг хүчин байхгүй).

Эх сурвалж: ГХЯ.

2.3.Эдийн засгийн үзүүлэлт

ДНБ	2022 онд тус улсын ДНБ 7.7 хувиар өссөн. 2022 онд 1 хүнд ногдох ДНБ 11,7 их наяд ам.доллар. (БНЭУ 1 хүнд ногдох ДНБ-ээр 2022 оны дэлхийн эдийн засгийн 7.2 хувийг бүрдүүлжээ.)
Эдийн засгийн өсөлт	2022-2023 оны санхүүгийн жилийн ДНБ-ий өсөлт 7.2 хувь, 2022 оны 09-12 дугаар сард эдийн засаг 4.4 хувиар өсөв.
Ажилгүйдэл	Ажилгүйдлийн түвшин - 8.3% (2022 он)

Худалдаа	***Экспорт:*** 2022 онд санхүүгийн жилд тус улсын экспорт 13.84 хувиар өсч, 770.18 тэрбум ам.долларт хүрэв. ***Экспортын гол бүтээгдэхүүн:*** -нефтийн бүтээгдэхүүн (52.71%), -цахилгаан бараа (41.46%), -бүх төрлийн бэлэн хувцас (22.94%). ***Импорт:*** 2020-2021 онд - 613.05 тэрбум ам.долларт, 2022 онд - 714.24 тэрбум ам.долларт хүрсэн байна. ***Импортын гол бүтээгдэхүүн:*** -боловсруулаагүй түүхий газрын тос (93.5 тэрбум ам.доллар), -алт (54.4 тэрбум ам.доллар), -шахмал нүүрс (28.4 тэрбум ам.доллар), -алмаз эрдэнэ (26 тэрбум ам.доллар), -байгалийн хий (21.9 тэрбум ам.доллар). ***Импортыг голлогч улс орон***: -БНХАУ (94.1 тэрбум ам.доллар), -Арабын Нэгдсэн Эмират Улс (42 тэрбум ам.доллар), -АНУ (39.1 тэрбум ам.доллар), -Швейцар (31.8 тэрбум ам.доллар), -Сауди Араб (25.6 тэрбум ам.доллар).
Инфляцын түвшин	2023 оны 05 дугаар сарын байдлаар БНЭУ-ын инфляцын жилийн дундаж түвшин 4.5 хувь болж буурсан.
Байгалийн баялаг	Баялгийн гол нөөцөд нүүрс (нүүрсний нөөцөөр дэлхийд 4 дүгээр байранд жагсдаг), төмрийн хүдэр болон марганцын хүдэр (2013 оны байдлаар дэлхийд 7 дахь том нөөцтэй байв), литийн давсны хүдэр (2023 оны байдлаар дэлхийд 6 дахь том нөөцтэй байв), гялтгануур болон хөнгөн цагааны хүдэр (2013 оны байдлаар дэлхийд 5 дахь том нөөцтэй байв), хромит, байгалийн хий, алмаз эрдэнэ, шохойн чулуу зэрэг ордог болно.
Эдийн засгийн гол салбарууд	***Энэтхэгийн эдийн засгийн голлох салбарууд:*** -хөдөө аж ахуй (Энэтхэгийн эдийн засгийн хамгийн гол чухал салбар ба ДНБ-ий 14 хувийг бүрдүүлдэг), -аж үйлдвэр, -үйлчилгээний салбар, -хүнс боловсруулах салбар, -боловсруулах аж үйлдвэрийн салбар.

Эх сурвалж: ГХЯ.

3.БНЭУ-ЫН ПАРЛАМЕНТЫН ТУХАЙ ТОВЧ ТАНИЛЦУУЛГА

БНЭУ-ын Парламент нь хоёр танхимтай: дээд танхимыг Ражья Сабха (Rajya Sabha), доод танхимыг Лок Сабах (Lok Sabha) гэж нэрлэдэг.

3.1.Парламентын дээд танхим - Ражья Сабха

Ражья Сабха нь 6 жилийн хугацаатай сонгогддог 250-аас илүүгүй гишүүнтэй, тэдний 238 гишүүн нь БНЭУ- ын муж болон гурван холбооны нутаг дэвсгэрийг төлөөлж, 12 гишүүнийг тус улсын Ерөнхийлөгч томилдог. Ражья Сабха нь байнгын ажиллагаатай парламент бөгөөд хугацаанаас нь өмнө тараадаггүй боловч нийт гишүүдийн 1/3 нь хоёр жил тутам шинээр сонгогдсон гишүүдээр солигддог аж.

Одоогийн Ражья Сабха нь 245 гишүүнтэй, тэдний 233 нь муж болон Дели, Подучерри, Жамму Кашмирийн Холбооны нутаг дэвсгэрийн тойргоос сонгогдсон бол 12 гишүүнийг БНЭУ-ын Ерөнхийлөгч нь томилжээ. Ерөнхийлөгчийн томилсон дээд танхимын гишүүд нь уран зохиол, шинжлэх ухаан, урлаг, нийгмийн үйлчилгээний салбарын мэргэшсэн буюу тодорхой туршлагатай иргэдээс бүрддэг.

БНЭУ-ын Дэд ерөнхийлөгч нь Парламентын дээд танхим Ражья Сабха-гийн орон тооны бус даргаар ажилладаг. Дээд танхим нь мөн Дэд даргатай ба түүнийг Ражья Сабха-гийн гишүүдийн саналаар сонгоно. Ражья Сабха дахь олонхийн бүлгийн даргыг БНЭУ-ын Ерөнхий сайд томилно.

Ражья Сабха-гийн удирдлагын бүтэц:

1) дарга – Эдүгээгийн БНЭУ-ын Дэд ерөнхийлөгч Жагдийп Данхар;
2) дэд дарга – Хариванш;
3) олонхын бүлгийн дарга – Пиюүш Гоял;
4) сөрөг хүчний дарга – Маликаржун Карге, Энэтхэгийн Үндэсний Конгресс намын Ерөнхийлөгч;
5) Ражья Сабха-гийн дэд дарга нар – нийт 9 гишүүн;
6) ерөнхий нарийн бичгийн дарга – П.С.Моди.

Ражья Сабха-гийн хороод:

1) Байнгын 12 хороотой. Үүнд: Бизнесийн зөвлөх, ёс зүйн, өргөдөл гомдол, мэдээлэл, харилцааны технологийн удирдлагын, дүрмийн, онцгой эрхийн зэрэг хороо орно.
2) Салбар дундын 8 байнгын хороотой. Үүнд: Боловсрол, эмэгтэйчүүд, хүүхэд залуучуудын байнгын хороо, эрүүл мэнд, гэр бүлийн сайн сайхны байнгын хороо, хүний нөөцийн байнгын хороо, гомдлын байнгын хороо, худалдааны байнгын хороо, аж үйлдвэрийн байнгын хороо, тээвэр, аялал жуулчлал ба соёлын байнгын хороо зэрэг хороо орно.
3) Тусгай 14 хороотой. Үүнд: төлбөр болон төлбөр барагдуулах системийн тусгай хороо, нүүрсний уурхайн, даатгалын тухай хуулийн, автомашины тухай, Үндсэн хуулийн тусгай хороо зэрэг хороо орно.
4) Дээрхээс гадна 17 хамтарсан хороо, 10 онцгой хороо үйл ажиллагаа явуулж байна.

3.2.Парламентын доод танхим - Лок Сабха

БНЭУ-ын Парламентын доод танхим буюу Лок Сабха нь нийтийн санал хураалтаар ард түмнээс шууд сонгогдсон гишүүдээс бүрддэг. БНЭУ-ын Үндсэн хуулийн дагуу Лок Сабха нь 550 хүртэлх гишүүнтэй бөгөөд тэдгээрийн 530 гишүүн нь тус улсын мужуудыг, 20 төлөөлөгч нь Холбооны нутаг дэвсгэрийг тус тус төлөөлдөг.

Одоогийн Лок Сабха нь 543 гишүүнтэй. Хамгийн олон гишүүнтэй муж нь Уттар Прадеш, нийт 79 гишүүнтэй байна.

Лок Сабха-гийн бүрэн эрхийн хугацаа Парламентын анхдугаар хуралдаан болсон өдрөөс эхлэн 5 жилийн хугацаатай байна. Хэрвээ улсын хэмжээнд онц байдал зарласан тохиолдолд холбогдох хуулийн дагуу нэг удаа нэг жилээс хэтрэхгүй хугацаагаар

Парламентын бүрэн эрхийн хугацааг сунгаж болдог.

Доод танхим Лок Сабха-гийн дарга: Парламентын гишүүд нь тус бүрийн тойргийг төлөөлдөг бол Спикер нь Парламентын танхимыг бүхэлд нь төлөөлдөг. Спикерийн үйл ажиллагаа, үйл хөдлөл зөвхөн танхим доторх хяналтад байдаггүй, олон нийтийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр өргөн мэдээлэгддэг. Парламентын чуулганыг телевизээр шууд орон даяар нэвтрүүлдэг учир олон сая иргэд Парламентын үйл ажиллагааг шууд хянаж, үнэлэх боломжтой тул Спикерийн ажлын хариуцлагыг улам өндөржүүлдэг. Спикер нь чуулганаар үг бараг хэлэхгүй, үг хэлбэл Парламентын танхимын өмнөөс үг хэлэх учир хариуцлага өндөртэй байдаг.

Спикер нь сонгогдсон өдрөөс эхлэн дараагийн шинээр сонгогдсон Доод танхим Лок Сабха-гийн анхдугаар чуулган хуралдах хүртэл бүрэн эрхээ хэрэгжүүлдэг. Лок Сабха-г тараахад Спикер нь Парламентын доод танхимын гишүүнээс чөлөөлөгддөг ч бүрэн эрх нь хэвээр байна.

Лок Сабха-гийн дарга 1949 онд байгуулагдсан Энэтхэгийн Парламентын бүлгийн орон тооны бус Ерөнхийлөгчийн албан үүргийг хавсран гүйцэтгэдэг байна. Энэ бүлэг нь Парламент хоорондын холбооны Үндэсний бүлэг болон Хамтын нөхөрлөлийн парламентын холбооны Төв салбарын үүргийг гүйцэтгэнэ. Иймд Энэтхэгийн Парламентын төлөөлөгчид гадаадад айлчлахад төлөөлөгчдийн бүрэлдэхүүнд орох гишүүдийг дээд танхим Ражья Сабха-гийн даргатай зөвлөлдсөний үндсэн дээр томилдог журамтай. Ихэнх тохиолдолд Лок Сабха-гийн дарга өөрөө эдгээр төлөөлөгчдийг тэргүүлж гадаадад айлчилдаг. (ГХЯ)

АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

- Монгол Улсын Гадаад харилцааны яамны БНЭУ-ын талаарх танилцуулга.
- Р.В.Александрович. Улс төрийн харилцааны соёл иргэншлийн асуудал. Евроазийн бүс нутаг дахь Монгол, Оросын соёл иргэншлийн харилцан үйлчлэл (Монгол Улсын Шинжлэх ухааны академийн Философийн хүрээлэнгийн Улс төр, эрх зүйн салбарт /2019-2022/ хэрэгжүүлсэн “Евроазийн түншлэлийн нөхцөл байдал дахь Монгол, Оросын соёл иргэншил хоорондын харилцан үйлчлэл” сэдэвт гадаадтай хамтарсан төслийн судалгааны үр дүн). УБ., 2023 он. 224-232 дахь тал.
- Монгол, БНЭУ дипломат харилцаа тогтоосны 65 жилийн ой тохиож байна. МОНЦАМЭ. https://www.montsame.mn/mn/read/247835
- Энэтхэг Улс нэг тэрбум долларын хөнгөлөлттэй зээл олгоно. Нийтэлсэн 2015.05.17. https://itoim.mn